

MARGOT DIJKGRAAF

Lezen in Frankrijk

Een literaire tour de France

A
U
P

Lezen in Frankrijk

Amsterdam
University
Press

Amsterdam
University
Press

Lezen in Frankrijk

Een literaire tour de France

Margot Dijkgraaf

AUP

Amsterdam
University
Press

Illustratie omslag: Plainpicture/Alain Caste
Ontwerp omslag: bij Barbara
Ontwerp binnenwerk: Crius Group, Hulshout
Tekeningen binnenzijde omslag en binnenwerk: XPair

ISBN 978 94 6298 252 9
e-ISBN 978 90 4853 253 7 (pdf)
e-ISBN 978 90 4853 254 4 (ePub)
NUR 633

Uitgeverij AUP is een imprint van Amsterdam University Press.

© M. Dijkgraaf / Amsterdam University Press B.V., Amsterdam 2018

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of enige andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikel 16B Auteurswet 1912 j° het Besluit van 20 juni 1974, Stb. 351, zoals gewijzigd bij het Besluit van 23 augustus 1985, Stb. 471 en artikel 17 Auteurswet 1912, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoedingen te voldoen aan de Stichting Reprorecht (Postbus 3051, 2130 KB Hoofddorp). Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16 Auteurswet 1912) dient men zich tot de uitgever te wenden.

Amsterdam
University
Press

Voor Bart, met wie het goed reizen is

Amsterdam
University
Press

Amsterdam
University
Press

Inhoudsopgave

Voorwoord	9
Philippe Claudel: de Lorraine	19
Claire Castillon: Nationaal Park de Mercantour	35
J.M.G. Le Clézio: Nice, Saint Martin la Vésubie en Roquebillière	47
Patrick Modiano: Nice	67
Marie Darrieussecq: Bayonne, Biarritz en Bussussarry	81
Hélène Cixous: de toren van Montaigne, Saint Michel de Montaigne	99
Michel Houellebecq: Chapelle Notre-Dame, Rocamadour	117
Christine Angot: Châteauroux	137
Jean-Christophe Rufin: Bourges	149
Marie NDiaye: Cormeilles & Bordeaux	163
Maylis de Kerangal: Le Havre	179
Annie Ernaux: Yvetot	191
Jean Echenoz: Musée Ravel in Montfort l'Amaury	205
Nathalie Azoulai & Jean Racine: Port-Royal en Versailles	223
Julia Deck: Hôtel Dieu, Parijs	233
Virginie Despentes: Parc des Buttes Chaumont, Parijs	247
Fouad Laroui: 5ième et 6ième arrondissement, Parijs	263
Amin Maalouf: Académie française, l'Institut National de France, Parijs	275
Alain Mabanckou: Château Rouge, Parijs	295
Olivier Rolin: Jardin du Luxembourg, Parijs	311
Verantwoording	329
Literatuur	331
Personenregister	335

Amsterdam
University
Press

Voorwoord

De Franstalige literatuur van nu is springlevend, bruisend en gevarieerd. Ieder jaar verschijnen er in Frankrijk honderden nieuwe literaire boeken: romans, *récits*, korte verhalen, reisboeken, essays. Achter iedere titel schuilt een eigen blik op de wereld, iedere roman verschaft ons een eigen inzicht in de mens, iedere schrijver verhoudt zich op zijn eigen manier tot Frankrijk.

Wie met de auto door Frankrijk rijdt en de autoroute mijdt, ziet hoe het landschap ieder uur verandert, graanvelden maken plaats voor heuvels, glooiende heuvels worden spectaculaire, met sneeuw bedekte bergen, eiken en kastanjabomen wisselen van plaats met mediterrane platanen en olijfbomen. Iedere streek, iedere plek heeft haar eigen geschiedenis, haar eigen sporen uit het verleden, haar regionale keuken. Geen wonder dat Nederlanders er zo graag vertoeven. Iedere streek heeft vaak ook haar eigen schrijvers, haar eigen boekenbeurs, haar eigen literaire prijs. Het landschap van Frankrijk is net zo veelvormig en gevarieerd als zijn *paysage littéraire*, zijn literaire landschap.

Wat is er leuker dan een boek lezen dat zich afspeelt op de plek waar je je bevindt? Of een roman te bestuderen die direct of indirect verwijst naar de stad die je bezoekt of de streek waar je verblijft? Je komt terecht in een fascinerende *histoire des traces*, zoals Jean-Christophe Bailly het noemt, je kijkt met andere ogen naar de plek waar je bent, je speurt naar tekens, je verdiept je op een andere manier in de geschiedenis.

Voor het werk van Philippe Claudel moet je naar de Lorraine, voor Patrick Modiano kun je naar Parijs, maar ook naar Nice, een personage van Michel Houellebecq kun je volgen in Rocamadour, in Bourges kom je dicht bij het universum van Jean-Christophe Rufin, de toren van Montaigne bij Bordeaux brengt je bij Hélène Cixous en Parijs kun je verkennen in de voetstappen van Fouad Laroui en Alain Mabanckou.

Voor dit boek schreef ik twintig portretten van levende Franstalige schrijvers. Ieder hoofdstuk begint op een plek die

voorkomt in een recente roman van de betreffende auteur. Een plek die ik heb uit- en opgezocht, met het boek in de hand. Vandaar duik ik verder zijn of haar werk in. Het portret van Jean Echenoz, auteur van de roman *Ravel*, begint bij het Musée Ravel in Montfort l'Amaury, een stadje ten westen van Parijs; het werk van Marie Darrieussecq bracht me naar Bayonne en Biarritz, voor een roman van J.M.G. Le Clézio reed ik samen met mijn man, die van het reizen voor dit boek net zo heeft genoten als ik, naar Saint-Martin-Vésubie, een stadje in de Alpes-Maritimes, anderhalf uur rijden vanuit Nice.

De twintig schrijvers in dit boek zijn soms al gelauwerd, soms nog niet zo lang geleden gedebuteerd. Ze zijn man, vrouw, jong of al wat ouder, geboren binnen Frankrijks grenzen of daarbuiten. Ze zijn in het Nederlands vertaald, of (nog) niet. Vaak heb ik hen ook zelf gesproken en laat ik ze aan het woord. Wat ze gemeen hebben, is dat het voor mij toonaangevende literaire stemmen van nu zijn, dat ik hen relevant en beeldbepalend vind in het huidige Franse literaire landschap. Ik had ook vijftientwintig portretten kunnen schrijven. Of dertig. Want wat valt er veel te beleven in de Franse literatuur van nu. In haar onlangs verschenen boek *Warum die Franzosen so gute Bücher schreiben* (Rowohlt) illustreert ook de Duitse critica Iris Radisch haar fascinatie voor de literatuur van Sartre tot Houellebecq.

Om Frankrijk hangt een zwerm van culturele connotaties die het imago ervan bepaalt. De taal, de geschiedenis, het landschap, de film, de keuken, de musea – het zijn allemaal elementen die bijdragen aan het imago van een land, in de ogen van de eigen inwoners en in die van anderen. Vooral de kunsten zetten de toon. Literatuur is bij uitstek essentieel in de beeldvorming over een land en wie aan het vergelijken slaat, ziet niet alleen ‘de ander’, het andere land, maar ontwikkelt ook een andere focus op zichzelf en het eigen land. Al in 1810 laat Madame de Staël in haar essay *De l'Allemagne* de Fransen hun oosterburen ontdekken, ze schrijft over hun manier van leven, denken, schrijven. Maar tegelijkertijd schrijft ze indirect over haar eigen land, over de cultuur en de literatuur in Frankrijk in haar eigen tijd.

In mei 2011 wijdde de *Nouvelle Revue Française* een nummer aan het thema ‘Un tour de la France’, het schetst een literair panorama van Frankrijk. Meer dan twintig schrijvers en critici schreven voor de gelegenheid een verhaal of een kort artikel over het land waarin ze woonden, over steden, dorpen of streken, ze schreven over hun familie, over boeken en beelden uit hun jeugd die ze nog op hun netvlies hadden. Het was uit nieuwsgierigheid dat hij besloot tot een dergelijke ‘cartografische onderneming’, schrijft samensteller Stéphane Audeguy, maar er was tegelijkertijd aanleiding toe, want ‘we denken wel dat we weten wat nationale identiteit, multiculturalisme en globalisering betekenen’, maar dat is maar schijn. Laten we eens aan schrijvers vragen, zo bedacht hij, wat ze ‘over, met, naast Frankrijk’ te zeggen hebben. Want ‘niets kan Frankrijk beter in kaart brengen dan literatuur’.

In dit boek ga ik op zoek naar het beeld dat er in recente Frans-talige literatuur van Frankrijk wordt gegeven. De twintig schrijvers die ik portretteer, dragen via hun werk op de een of andere manier bij aan het beeld dat wij ons vormen van *l’hexagone*, zoals Frankrijk vaak wordt aangeduid. In hun romans, in hun verhalen resonanceert de culturele identiteit van Frankrijk. Zo niet direct, dan toch indirect, zo niet bewust, dan toch onbewust belichten ze een aspect van Frankrijk. Ze doen dat met een kritische of historische blik, persoonlijk of afstandelijk, vanuit de verbeelding of juist met de neus op de realiteit gedrukt, beschouwend of geestig, in staccato zinnen of juist barok en lyrisch, ze kiezen voor korte puntige schetsen, dikke avonturenromans of juist voor verstilte portretten.

De roman is het populairste literaire genre – dat is in Frankrijk niet anders dan elders in Europa. Populairder dan het essay, poëzie of toneel. Maar wat is een roman? Wie kan die nog definiëren? De roman is elastisch en neemt tegenwoordig heel uiteenlopende vormen aan. De roman kan stukken essay bevatten, krantenberichten, mailwisselingen of in de vorm van een fabel zijn gegoten, zoals *Zabor* van Kamel Daoud.

Net als in Nederland verliest de pure fictie terrein. Lezers willen literatuur die ‘waargebeurd’ is. Overal zoekt de roman

steeds meer een verhouding tot de waarheid en de werkelijkheid, hij staat steeds dichterbij de persoonlijke ervaring, bij de realiteit en het *fait divers*. De lezer wil een *roman vráí* en geen 'vrai roman', met andere woorden: een roman die op de werkelijkheid is gebaseerd en niet puur uit de verbeeldingskracht van de schrijver voortspuit. Literaire non-fictie zouden we in Nederland wellicht zeggen, een term die in Frankrijk geen gangbaar equivalent kent. Maar ook dat etiket dekt bij lange na niet alle boeken die in Frankrijk als roman worden bestempeld. Biografie, autobiografie, autofictie, enquête, herinneringen, non-fictie – op bijna alle boekomslagen in Frankrijk prijkt de aanduiding 'roman'.

Zowel in Frankrijk als in Nederland blijft oorlog een belangrijk literair thema. Het werk van de in 2014 met de Nobelprijs bekroonde Patrick Modiano draait van begin tot einde om geschiedenis en herinnering, in zijn geval in relatie tot de Tweede Wereldoorlog. Maar onder die schijnbare alledaagsheid bevindt zich een mysterie, over hun levens ligt een schaduw van nostalgie en verloren tijden, de schimmige nevel van vage handel, moord, misdaad en plotse verdwijningen. Iedere roman van Modiano heeft onderhuids elementen van een detective, vaak een die tijdens de Tweede Wereldoorlog zijn oorsprong vindt.

Oorlog is het onderwerp van veel boeken die de laatste jaren bekroond werden met de belangrijkste literaire prijzen. In 2017 kreeg Eric Vuillard de prix Goncourt voor *L'ordre du jour*, een boek over de rol van grote industriëlen aan de vooravond van de Tweede Wereldoorlog. Olivier Guez reconstrueerde in zijn met de prix Renaudot bekroonde récit *La disparition de Josef Mengele* het leven van de Duitse nazi die de wijk nam naar Zuid-Amerika. Het zijn maar een paar voorbeelden uit vele.

Al een paar jaar is, binnen en buiten Frankrijk, de *exofiction* een trend, fictie geïnspireerd op personen die echt hebben bestaan, of het nu misdadigers, staatsmannen of schrijvers zijn. David Foenkinos schreef over de Joodse schilderes Charlotte Salomon, Véronique Olmi over de Soedanese Bakhita en, Marie Darrieussecq over de Duitse kunstenaressen Paula Modersohn-Becker. Frédéric Beigbeder boog zich over J.D. Salinger, Anne en

Claire Berest schreven over het leven van Gabriële Buffet-Picabia, Olivia Elkaim over Jeanne Hébuterne, de vrouw van Amadeo Modigliani, Camille Laurens over het model van Degas, et cetera.

Ver voor de hausse aan exofiction publiceerde Jean Echenoz al een roman over de componist Ravel. Net als Julia Deck, aan wie ik ook een hoofdstuk wijd, publiceert hij zijn werk bij uitgeverij Minit. Het is een van de weinige uitgeverijen waarvan de auteurs van oudsher min of meer als groep kunnen worden gezien, van wie de stijl en de thematiek duidelijk verwant zijn. De nouveau roman (waartoe onder andere Nathalie Sarraute, Alain Robbe-Grillet, Beckett worden gerekend) is zonder twijfel een van de belangrijkste stromingen in de Franse literatuur van de twintigste eeuw. Tot hun opvolgers, de nouveaux nouveaux romanciers, horen bijvoorbeeld Jean Echenoz en Jean-Philippe Toussaint. In hun voetstappen staat Julia Deck. Geografische aanwijzingen, zakelijke precisie, een intellectuele, doordachte, hoog literaire stijl met een thrillerachtig verhaal waarin veel te raden blijft – je vindt het allemaal terug in Decks eerste romans.

Vaak ook biedt de Franse literatuur een venster op de wereld dat volstrekt anders is dan het Nederlandse. Dat blijkt bijvoorbeeld uit het grensoverschrijdende werk van Nobelprijswinnaar J.M.G. Le Clézio, dat niet te vangen is in welke literaire traditie dan ook: hij is een eenling, een auteur zonder duidelijke literaire evenknie. Hij schrijft over jonge mensen en hun dromen, over steden en onbewoonde eilanden, over de zee en de woestijn. De schrijver, die zichzelf veel meer ziet als nomade dan als wereldreiziger, zoekt naar de samenhang tussen het intellect en het fysieke, naar een filosofisch evenwicht tussen natuur en cultuur.

Van oudsher maakt de francofonie de blik internationaal, de stijl divers en de thematiek rijk aan onderwerpen die nationale grenzen overstijgen. De relatie tot 'de ander', migratie, de problematiek van de banlieue, radicalisering, islamisme en fundamentalisme – het zijn onderwerpen die de laatste tien jaar voortdurend in de Franstalige literatuur worden gefictionaliseerd.

In Frankrijk duikt iedere zo veel jaar het francofoniedebat op. Het begrip 'francofone literatuur', van oorsprong een term

die literatuur bijeen zou moeten brengen – het betreft tenslotte auteurs die allemaal in het Frans schrijven – zou ontaard zijn in een werktuig van discriminatie. In het voorjaar van 2018 laaide de discussie weer op, toen de Frans-Congolese schrijver Alain Mabanckou niet inging op de uitnodiging van president Macron om ‘ambassadeur’ van de francofonie te worden, naast de Frans-Marokkaanse schrijfster Leïla Slimani. Hij vond dat eerst de Franse politiek tegenover de Afrikaanse dictatoriale regimes moest veranderen.

Maar de Franstalige literatuur kent ook verhalenvertellers pur sang. Neem de dikke romans van de populaire schrijver Jean-Christophe Rufin. Hij hoort zonder meer thuis in de traditie van *De drie musketiers*: net als Alexandre Dumas houdt Rufin van avonturen, spionage, politieke intriges, idealisme en gedwarsboomde liefde – al excelleert hij net zo goed op de korte baan. Met ieder boek voegt Rufin een volgend hoofdstuk toe aan het literaire parcours dat hem door de geschiedenis van Frankrijk voert.

Van ieder land bestaat een clichébeeld met culturele associaties die zo oud zijn als de weg naar Rome. In Engeland eet je slecht, in Duitsland draagt men lederhosen en in Frankrijk loopt iedereen met een stokbrood onder zijn arm. Engelsen hebben een stoff upperlip, Duitsers zijn tüchtig, Fransen doen alles met de Franse slag. Nederlanders die naar Frankrijk op vakantie gaan, verwachten een Fransman met een alpinopet die een chanson neuriet, ze bereiden zich voor op gestuntel met het mooie, maar o zo moeilijke Frans, want iedereen weet toch dat Fransen nauwelijks Engels spreken.

Frankrijk is een land als een culturele schatkamer, hart van de Europese beschaving, erfgenaam van een rijke cultuur uit een invloedrijk verleden. Maar er is ook het Frankrijk dat tobt met de erfenis van de wereldoorlogen, dat worstelt met zijn koloniale verleden. Velen associëren Frankrijk met wollig taalgebruik, met intellectueel en abstract debat, waar veel wordt gepraat maar weinig concreets wordt gezegd. Anderen zien een land met een roemrucht cultureel en koloniaal verleden dat maar moeizaam

omgaat met de verloren droom van culturele wereldhegemonie. Fransen lijden onder het feit dat het Engels als wereldtaal de overhand heeft gekregen en het Frans zijn leidende rol kwijt is, alle acties in het kader van de francophonie ten spijt.

Weer anderen denken bij Frankrijk aan de leegloop van het platteland, aan goddelijke Franse wijnen of het vermeende arrogante volkskarakter. Of er wordt gewezen op Frankrijks onvermogen te hervormen, hoezeer president Emmanuel Macron daar ook verandering in probeert te brengen. Frankrijk, een land waarin de president koninklijke allure heeft, met een machtige hofhouding afkomstig van de grandes écoles. Frankrijk, het land van de vele debatten over immigratie en de islam. Frankrijk, het land van de nostalgie, het grote terugverlangen. Frankrijk, het land waar grote literatuur werd geschreven die iedereen die ertoe deed gelezen moest hebben – Sartre, Camus, De Beauvoir – terwijl velen buiten Frankrijks grenzen nu niet verder komen dan het noemen van die ene naam, Michel Houellebecq.

In de loop van de tijd heeft een groot aantal schrijvers zich over Frankrijk uitgelaten. Al in 1880 schreef de filosoof Ernest Renan: *'La France se meurt, ne troublez pas son agonie'*, 'Frankrijk sterft, stoor het niet in zijn lijden.' Als je kijkt naar de stroom van apocalyptische boektitels de laatste jaren, zoals als *Le suicide français*, *Comprendre le malheur français* of *Le malaise français*, zou je denken dat Frankrijk zich wentelt in zijn ellende – kommer en kwel. In zijn boek over Frankrijk, *Mein Frankreich* (2013), spreekt de Duitse filosoof Peter Sloterdijk van een 'geopolitiek van het ongelukkige bewustzijn' in Europa en een 'mentale en spirituele implosie' van Frankrijk. Sinds de Tweede Wereldoorlog koesterde men illusies, durfde men de waarheid over het verleden niet onder ogen te zien, schrijft hij, wat heeft geleid tot de onmogelijkheid zich te vernieuwen: het ontbreekt aan zelfvertrouwen. Onze tijd draait om economie en pragmatisme, schrijft Sloterdijk, het systeem is veranderd. Kunst, letteren en filosofie, zaken waarin Frankrijk excelleerde, doen niet meer ter zake.

Op de vraag of de neergang van Frankrijk onontkoombaar is, antwoordde volgens de website www.fabriquespinoza.fr

51 procent van de Fransen 'ja'. Tegelijkertijd is de levensstijl nergens zo aangenaam als in Frankrijk: 83 procent van de Fransen gaf in 2013 aan tevreden te zijn met zijn leven. Ook de duizenden Nederlanders met een huisje in Frankrijk zullen beamen dat het goed toeven is in Frankrijk. Toch is de onvrede onder delen van de bevolking groot, de aanhang van extreemrechts is de laatste jaren gegroeid. In de literatuur is de migratieproblematiek al jaren een thema en tegenwoordig worden er romans geschreven waarin een president van het Front National aan de macht komt.

In het voorjaar van 2015 nodigde ik Tommy Wieringa uit om voor een literaire avond naar Parijs te komen. Zijn roman *Dit zijn de namen* verscheen in een Franse vertaling van de hand van Philippe Noble, onder de titel *Voici les noms*, bij uitgeverij Actes Sud. Wieringa reageerde meteen enthousiast en al sprekend over de invulling van de avond in het Maison de la Poésie in Parijs, stelde hij voor een fragment van *Rue Dante* voor te lezen, een verhaal van de Russische schrijver Isaak Babel uit 1934. Het was niet alleen een auteur die hij zeer bewonderde, maar bovendien, we waren in Parijs nietwaar, en wat zou daar beter passen dan dit verhaal?

Rue Dante bleek een verhaal waarin een autohandelaar de verteller inwijdt in het Franse leven: 'In de duizend jaar van onze geschiedenis hebben we de vrouw, de keuken en de literatuur uitgevonden.' De autohandelaar neemt de verteller mee naar zijn vaste restaurant, zijn bordeel en Hotel Danton in Parijs, waar iedere middag in vele kamers luid de liefde wordt bedreven. Op een dag treft de verteller zijn vriend dood aan in de hotelkamer – zijn keel is doorgesneden door de vrouw die hij zojuist de bons had gegeven. '*L'amour, c'est une grosse affaire*', het draait allemaal om de liefde.

Liefde, passie, afspraakjes in een hotel, een *crime de passion* – het verhaal past precies in het gangbare beeld van Parijs, de stad van de liefde en de hartstocht. Waar of onwaar, associaties trekken zich van waarheid niets aan. Parijs als mythische stad is omgeven door een nevel van historische en culturele associaties.

Schrijvers vormen de culturele identiteit van een land. Hun beelden resoneren in literatuur, in film, in muziek en toneel. Babel gaf in zijn verhaal weer welke associaties Parijs bij hem oproep, Wieringa werd beïnvloed door Babel en liet zijn tekst, decennia later, in Parijs, weer horen. Zo blijven culturele associaties resoneren in de literatuur. De ene auteur geeft een element door aan een andere van een volgende generatie, die er al dan niet zijn eigen draai, zijn eigen interpretatie aan geeft. De Spaanse schrijver Juan Goytisolo noemde dit het fenomeen van 'pollenisatie': een literair werk verspreidt als het ware via de wind zijn pollen, zijn sporen en zaden naar andere delen van Europa, waar ze – als bij een kruisbestuiving – nieuwe romanschrijvers beïnvloeden.

Zo komt er een caleidoscopisch beeld tot stand van het Frankrijk van nu. Dat beeld is divers, paradoxaal, gefragmenteerd, kleurig en vooral voortdurend in beweging. Dat Frankrijk een verborgen klassensysteem kent, illustreert Christine Angot in haar recente romans over ongelijkheid, buitensluiten en uitgesloten worden. Annie Ernaux schetst in haar oeuvre een literair en sociologisch panorama van de recente geschiedenis van Frankrijk, ze koppelt de collectieve ervaring aan haar eigen leven – een leven waarin veel vrouwen van haar generatie zich herkennen. (Inmiddels treedt de jonge schrijver en socioloog Edouard Louis in haar voetstappen.) Virginie Despentes zit heel dicht op de huid van de tijd, ze laat ons kennismaken met degenen die de laatste twintig jaar buiten de boot vielen en toont hoe de sociale media onze onderlinge relatie veranderden. In het werk van Philippe Claudel resoneren de jaren '60 en '70 in het noorden van Frankrijk, zoals je in de romans van Marie NDiaye het Franse platteland verbeeld vindt, maar ook een verhuld racisme. Amin Maalouf duikt in de geschiedenis van een van Frankrijks meest prestigieuze instituten en schrijft tegelijkertijd over de verontrustende tegenstelling tussen Oost en West. Net als hij kijken Alain Mabanckou, Fouad Laroui en Hélène Cixous via hun literaire alter ego's naar de positie van niet in Frankrijk geboren Fransen. De Nobelprijswinnaars Patrick Modiano en J.M.G. Le Clézio blijken beiden een beeld van Nice te hebben geschetst.

Fouad Laroui, Julia Deck, Alain Mabanckou en Olivier Rolin nemen ons mee op een wandeling door Parijs. Maylis de Kerangal laat ons met andere ogen kijken naar de havenstad Le Havre, met Claire Castillon ontdekken we een maanlandschap in het nationale park van Mercantour, in het zuidoosten van Frankrijk. En we volgen Houellebecq naar Rocamadour, in de Dordogne.

In het voorjaar van 2018 werd de Franse historica Mona Ozouf in Amsterdam geïnterviewd door een Franse journalist. Die presenteerde haar als een typisch product van de Franse Republiek, van het republikeinse systeem, de Franse school van Jules Ferry, uit de Derde Republiek. Meteen veerde Ozouf hoofdschuddend op: nee, ze was ook Bretons, was haar vader geen grote voorvechter geweest van het Bretons? En had ze met haar boek *Une composition française* niet juist aangetoond dat haar identiteit uit veel meer elementen was samengesteld? Taalkundige, professionele, persoonlijke én literaire? De spanning tussen 'héritage', afkomst, erfenis, waar je vandaan komt en 'liberté', de vrijheid om je leven vorm te geven, om te kiezen waarmee je je bezighoudt – dat is waar haar werk van doortrokken is. Hoe om te gaan met je verlangen ergens bij te horen en toch je eigen weg te gaan, vroeg ook Hella S. Haasse zich af. Het geldt voor veel van de schrijvers die ik in dit boek portretteer.

Al met al ontstaat er en passant een nieuw portret van de Franse literatuur van nu. Op het kaartje hiervoor kunt u zien welke plekken ik aan welke schrijvers heb gekoppeld. De inhoudsopgave begint in het noordoosten, met de Lorraine van Philippe Claudel, en gaat met de klok mee, om te eindigen in Parijs. Moge deze tour de France u uitnodigen om Franstalige literatuur op een andere manier te ontdekken, om te gaan lezen op locatie, om lezend op reis te gaan of reizend te lezen.

Margot Dijkgraaf, mei 2018